

## فهرست

۳۱	مسیر دوم شور، گوشه‌ی دشتی	۶	دیباچه
۳۲	بیات راجه، عشق	۸	چگونه از این کتاب بهره ببریم
۳۳	خسروشیرین، بسته‌نگار	۹	دستگاه شور
۳۴	سایدی لرزان اثر: قدیمی	۱۰	درآمد
۳۶	توبخوان اثر: جواد لشکری	۱۱	عزال، خارا
۳۸	چهارمضراب شورانگیز اثر: پرویز مشکاتیان	۱۲	بخت بیدار اثر: اکبر محسنی
۴۰	پیش‌درآمد شور اثر: علینقی وزیری	۱۳	رُهاب، کرشمه
۴۲	رنگ‌شهرآشوب	۱۴	درآمدکرشمه اثر: علی اکبر‌شهنازی
۴۳	مثنوی	۱۵	شهناز، کرشمه
۴۴	پیش‌درآمد شور اثر: یوسف فروتن	۱۶	نازاردلی اثر: حبیب سماعی، خسروانی
۴۵	فاصله در موسیقی ایران	۱۷	نممه
۴۵	شخصیت نتهای موسیقی ایران	۱۸	زیرکش سلمک، نرگس‌مست اثر: امیرجاهد
۴۶	گریلی و هشتتری اثر: پرویز مشکاتیان	۱۹	قرچه، مجلس افروز
۴۸	ردیف چیست	۲۰	رنگ شور اثر: رضا شفیعیان
۴۹	انواع گوشه در موسیقی ایران	۲۱	رضوی، چهارپاره
۵۰	گوشه‌نامه	۲۲	حسینی (گلریز)
۵۲	همنوایی با تمبک	۲۳	دویتی، قجر، زنگوله
۵۲	جواب آواز	۲۴	رنگ‌شور اثر: رکن الدین مختاری
۵۳	ریتم‌های تنبک	۲۶	پیش‌درآمد شور اثر: علی‌اکبر‌شهنازی
۵۴	فرم‌های موسیقی ایران	۲۸	مزرع سبز فلک اثر: فرامرز پایور
۵۵	کتاب‌نامه	۳۰	مقدمه گریلی

## دیباچه

ردیف موسیقی ایران، از میانه دوران قاجار (ناصرالدین شاه) توسط نوازنده‌گان آن دوره که معروف به خاندان هنر بودند به صورت شفاهی و سینه به سینه نقل شده و باقی مانده است، در ادامه هنرمندان بزرگی هم عمر خود را صرف گردآوری و حفظ آن کرده‌اند، کوشش‌هایی که نتیجه‌ی آن در قالب نغمه‌هایی دلنشیں باقی مانده است. اینکه چه مقدار از آن توسط ایشان ساخته شده و چه مقدار نقل شده روشن نیست، گاهی با خود می‌اندیشیم، همین نغمه‌ها را پیشینیان ما نیز می‌نواختند؟ آنچه ما امروز در اختیار داریم با گذشته چقدر تفاوت دارد؟ و پرسش‌هایی از این دست که پاسخ به آن اگر محال نباشد بی‌نهایت دشوار است.

اندیشه‌ی نگارش ردیف - همزمان با آشنایی هنرمندان با خط موسیقی - در ذهن پویای علینقی وزیری جوانه زد، او نخستین کسی است که آموخته‌هایش از میرزا عبدالله و میرزا حسینقلی را به خط نت می‌نویسد، علاوه بر این، مدرسه موسیقی تاسیس می‌کند، سرودهایی برای مدارس می‌سازد، آثار زیبا و متفاوتی برای ساز تار خلق می‌کند، شیوه‌ی آموزش

مکتوب برای تار آماده می‌کند و در یک کلام به هنرموسیقی و نوازنده جایگاهی بلند می‌دهد.

در سالهای پس از جنگ جهانی دوم، شاگردان خاندان هنر بالیده‌اند و هر کدام راوی آموخته‌های خویش‌اند، کشور از آسودگی نسبی بهره‌مند است و جامعه بیش از پیش با مظاهر تمدن غربی عجین می‌شود، نوگرایی و تجدد ناشی از این تماس فرهنگی و اجتماعی در بدنه جامعه‌ی ایرانی رخنه می‌کند، در چنین مقطعی اشتیاق و نیاز برای تدوین یک ردیف جامع از موسیقی ایرانی بیشتر حس می‌شود، اما این هنرمندان آشنا به ردیف، با برگزاری جلسات متعدد، به نتیجه مشترکی نمی‌رسند، پنداری هریک به باور خویش، حقیقتی را نزد خود دارد.

در این میان موسی معروفی آنچه را که نزد درویش‌خان آموخته بود، می‌نویسد و با تطبیق و اضافه آن با دست نوشتهدنی علینقی وزیری و مهدی صلحی (منتظم الحکما) مجموعه‌ای کم نظری را به نام ردیف هفت دستگاه در سال ۱۳۴۲ منتشر می‌کند. این اثر فاخر، نخستین کارگان<sup>۱</sup> آموزش موسیقی ایران است، معروفی برای این کتاب بیش از سی سال زحمت کشید، بی‌شك می‌توان آن را دانشنامه موسیقی ایران دانست.

پس از تاسیس دانشکده هنرهای زیبا در سال ۱۳۴۴، گروه موسیقی با سرپرستی دکتر مهدی بیرکشلی تشکیل و نورعلی برومند کرسی آموزش ردیف و موسیقی ایرانی را در اختیار گرفت، برومند در اثر همنشینی با استادان بر جسته‌ی موسیقی، سلیقه‌ی ممتازی در توصیف ردیف موسیقی ایرانی داشت، او از کاریزمای شخصیتی و نفوذ منحصر بفردی برخوردار بود، در آن زمان محدود کسانی که توفیق حضور در دانشگاه را داشتند، تحت نظر او به تدریس مشغول بودند.

برومند با وجود منبع موثقی چون ردیف هفت دستگاه اصرار به تدریس ردیف میرزا عبدالله به روایت استادان اسماعیل قهرمانی داشت، تاکید برومند بر تدریس ردیف مذکور در دانشگاه تهران، ردیف موسی معروفی را به حاشیه برد، تا جایی که در حال حاضر به زعم بسیاری از استادان موسیقی، ردیف میرزا عبدالله به روایت نورعلی برومند معتبرترین ردیف موجود است. این ردیف در دهه ۵۰ خورشیدی توسط ژان دروینگ آوا نگاری و منتشر شد. این کتاب دومین کارگان موسیقی ایران بوده و برای اکثر سازها تدوین شده است. از آن سالها تاکنون به طور موازی، ردیف موسی معروفی و ردیف میرزاحسینقلی در هنرستان و ردیف میرزا عبدالله در دانشگاه تدریس شد، اما جدالی که بر سر اصالت ردیف‌های گوناگون از همان ابتدا شکل گرفت، هنوز هم ادامه دارد. با اینهمه جای یک تئوری مدون و جامع خالی است، نگرهای که گویای جوهر موسیقی ایران باشد به نحوی که هنرجوی موسیقی ایرانی راه بداهه پردازی و خلق را بیاموزد، نه تکرار مدام یک ردیف به امید بارور شدن ذهنش، بر این اساس به باور نگارنده، هیچ‌یک از تئوری‌ها و تحلیل‌های نگاشته شده، جان‌مایه موسیقی ایران را آشکار نمی‌سازد، بلکه بررسی متعصبانه‌ای از یک ردیف است.

کتاب حاضر تجربه شخصی نگارنده است از آموزش و بررسی منابع موجود و آثار بجا مانده از حال و گذشته استادان که گردآوری و تلفیق شده است و تلاشی برای ارائه تئوری ندارد بلکه یک پیشنهاد طرح درس است برای آموزش دروهی متوسطه موسیقی ایران، هنرجو در طی آموزش به این روش، به دو شیوه‌ی نت‌خوانی و گوشی به آموزش ردیف می‌پردازد، همزمان با نواختن ردیف سازی، با ردیف آوازی هم آشنا می‌شود، جواب آواز تمرین می‌کند و همنوازی با تمبک را می‌آموزد، همچنین با چگونگی استفاده‌ی ردیف در آثار هنرمندان نیز آشنا می‌شود، امیدوارم مورد نظر و استفاده هنرجویان و هنرآموزان محترم قرار گیرد.

سپاسگزاری قلبی‌ام را پیشکش این عزیزان می‌کنم که از نظرات ارزشمندان بهره‌ی فراوان برده‌ام، دکتر هومان اسعدي، استاد محمد فیروزی، استاد داریوش پیرنیاکان، استاد محسن کرامتی، همچنین از حسن سلیقه خانم دکتر هدی عربزاده برای ویرایش ادبی و بازخوانی کتاب سپاسگزارم.

قدرتان هنر دوستان عزیز و همراهم آقای حسین علیشاپور برای طراحی و اجرای آوازها و خانم مهرناز دبیرزاده برای اجرا و نتنویسی تمبک هستم و برایشان توفیق روزافزون آرزومندم.

جناب آقای فیلسوف عصارپور مدیر محترم نشر هستان، سرکار خانم نازنین مهرعلی هنرمند نقاش، آقای محسن احتشامی هنرمند گرافیست و آقای متین اسماعیلی یار و همراه همیشگی‌ام، نعمت حضورتان برایم مفتتم و فراموش نشدنی است.

یمین غفاری  
تاجستان ۱۳۹۸

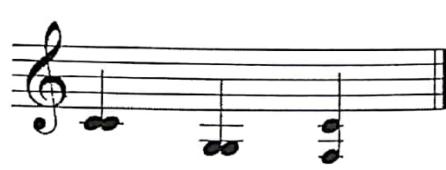
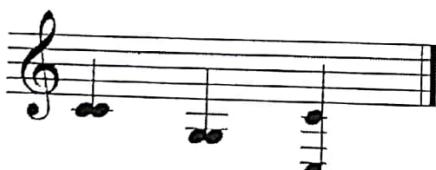
## چگونه از این کتاب بهره ببریم

- فرض بر این است که شما کتاب /ول و دوم هنرستان را به همراه کتاب تار و ترانه نواخته‌اید یا از آن سطح از توانایی و دانش برخوردار هستید. از توضیح علائم (مگر در موارد ضروری) اجتناب کرده‌ایم؛ زیرا قبل آموخته‌اید.
- در این کتاب از حداقل علائم زینت استفاده کرده‌ایم تا هنرآموز آزادی عمل بیشتری مناسب با توانایی شما داشته باشد. می‌توانید آنچه که در لوح می‌شنوید را با ذوق خود و نظر هنرآموز تغییر دهید (مقصود ریز و دراب و ... است).
- قطعات ضربی به شیوه‌ی استریو، ضبط شده‌است و به راحتی می‌توانید صدای سازها را به تفکیک بشنوید و با آن تمرین کنید.

- بخش جواب آواز هر گوشه را با لوح تمرین کنید. توضیح درباره جواب آواز در صفحه‌ی ۵۲ آمده‌است.
- تا زمانی که یک گوشه را از حفظ زمزمه نکرده‌اید، سراغ گوشه بعدی نروید؛ چون نواختن و دشفیر کردن این گوشه‌ها بدون درک آن بیهوده است. نت‌ها فقط کمک می‌کنند تا ما نتمه‌ها را فراموش نکنیم و با سرعت بیشتری پیش برویم.

- در پایان این کتاب شما مطالب زیادی برای بداهه نوازی آموخته‌اید و توان تشخیص دستگاه شور و گوشه‌های آن را دارید و قادر هستید با انتخاب و راهنمایی هنرآموز در گوشه‌هایی از دستگاه شور، نغماتی را از خودتان بنوازید. نگران قضاوت آنچه می‌نوازید نباشید، شالوده‌ی موسیقی ایران اجرای در لحظه است.
- بهتر است این کتاب را همراه با ردیفی که می‌نوازید تمرین کنید. علائم کتاب برای تار و سه‌تار میزان شده‌است، اگر ساز دیگری می‌نوازید، می‌توانید با کمک هنرآموز از مطالب کتاب بهره ببرید.
- خواندن برای نوازنده امری لازم است. شما به مرور فرا می‌گیرید که قطعاتی را از حفظ بنوازید ولی این امر ناظر بر درک قطعه‌ی موردنظر نیست. شما تنها زمانی قادر به درک کامل قطعه‌ای هستید که بتوانید آن را زمزمه کنید؛ بنابراین، شرط لازم برای درک موسیقی ایرانی، زمزمه‌ی آن و نه نواختنش است.
- برای نواختن قطعات این کتاب، دو کوک زیر مناسب است. کوک قطعات ضبط شده در لوح فشرده، بر مبنای نت لا ۴۴۰ هرتز است. حتماً دقت کنید سازtan کوک باشد، در غیر این صورت جواب آواز و تمرین با قطعات، خواهد بود.

کوک تار:



کوک سه‌تار:



دوبیتی، قجر

الا ای آهوی وحشی کجایی      مرا با توست چندین آشنایی  
 دوتنهای دوسر گردان دو بی کس      دد و دامت کمین از پیش از پس  
 قجر دارای انگارهای است که برای فرود از آن بهره می برمیم، در انتهای آن نیز گوشی حزین به کمک آمده تا فرود  
 به شور را سهیل تر کند.

طرحی که از دستگاه شور تا اینجا ارائه شد، از قدیم متداول بوده و به ذائقه شنونده ایرانی بسیار نزدیک است. باید از  
 حفظ بنواید و به تدریج در آن دخل و تصرف کنید تا به سلیقه خودتان نزدیکتر شود، نمونه های ارائه شده چکیده ای  
 هستند از ردیف های بجا مانده از قدما.

زنگوله

این گوشی وزنی در چهارگاه و ماهور ارائه شده، شما نیز آن را در شور تمرین کنید.

